

تدوین مدل رضایتمندی از کیفیت فضایی فرهنگ مبنا در مجموعه های مسکونی با روش POE

صبا میردريکوندي

دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

مصطفی مسعودی نژاد^۱

دکتری معماری، استادیار گروه معماری، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

بهزاد وثیق

دکتری معماری، دانشیارمدعو گروه معماری، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران/ دانشگاه صنعتی جندی
شاپور، دزفول، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۰۴

چکیده

این پژوهش به دنبال آن است تا به بررسی رضایتمندی از کیفیت فضایی در جنبه ذهنی که فرهنگ در آن می‌گنجد پردازد. استفاده از روش ارزیابی پس از ساخت از طریق شناسایی نقاط ضعف و قوت هر مجموعه می‌تواند به این امر کمک نماید. هدف از این پژوهش به دست آوردن مدلی است که بتوان به کمک آن به ارزیابی کیفیت فضایی هر مجموعه مسکونی متناسب با فرهنگ ساکنینش دست یافت. از این رو پژوهش استفاده از روش پژوهش کیفی و تحلیلی و روش جمع آوری اطلاعات کتابخانه‌ای، به دنبال پاسخ به این سوال است: چگونه می‌توان با روش poe مدلی تنظیم کرد که بر اساس آن میزان رضایتمندی از کیفیت فضایی- فرهنگی در مجموعه های مسکونی را سنجید؟ یافته های پژوهش مبین آن است که بسیاری از موارد مرتبط با فرهنگ در مقوله ادراکی یا ذهنی می‌گنجد. این بدان معنا نیست که نقش سایر شاخصه های مادی (عینی) را باید نادیده گرفت. در این میان نقش زمان و نیازهای آتی که در یک مسکن ممکن است اتفاق بیوفتد از اموری است که در میزان رضایتمندی بهره برداران به صورت مستقل نقش مهمی را ایفا میکند. بر اساس مدل مفهومی نهایی می‌توان به شاخصه ها و گزینش آنها در ارزیابی مجموعه های مسکونی از بعد کیفیت فرهنگی- فضایی، هر نمونه مطالعاتی نایل آمد. این شاخصه ها قابلیت آن را دارند تا در هر نمونه موردی بوسیله پرسشنامه به آزمون گزارده شود تا میزان هر یک را بتوان سنجید.

واژگان کلیدی: فرهنگ، مدل POE، کیفیت فضایی، مجموعه مسکونی، برنامه ریزی منطقه ای

مقدمه

در قرن حاضر، مفهوم کیفیت در ابعاد گسترده‌ای از زندگی انسان مطرح شده است. همچنین مطالعه و بررسی‌های متعددی در راستای ارتقای کیفیت زندگی انسان توسط شاخه‌های مختلف علم انجام گرفته است که نشان از اهمیت این مفهوم دارد. یکی از الزامات زندگی انسان که در آن ارتقای کیفیت، بسیار مهم ارزیابی شده است، مسکن می‌باشد. مسکن باید آرامش و آسایش کاربران خود را فراهم آورد و این مهم در یک مسکن با کیفیت روی می‌دهد. کیفیت فضای سکونت می‌تواند از طریق میزان رضایتمندی کاربران، مورد ارزیابی قرار گیرد. از سویی محیط‌هایی که برای پاسخ به نیازهای گوناگون کاربران در طول زمان طراحی می‌شوند، نسبت به محیط‌هایی که برای گروهی خاص و در زمانی خاص طرح ریزی می‌شوند، بهتر می‌توانند با نیازها و الزامات زندگی کاربران در طول زمان، منطبق شوند و این امر خود، رضایتمندی آنها را در سطوح بالاتر، فراهم می‌کند. بنابراین لازم است تا علاوه بر مفاهیم مربوط به معماری و مسکن، مفهوم کیفیت و رضایتمندی از مسکن و عوامل فرهنگی موثر بر کیفیت مجموعه‌های مسکونی نیز مورد مطالعه قرار گیرد. در این پژوهش ارتباط کیفیت فضای معماری با خواسته‌ها و بستر فرهنگی مدنظر است از اینرو ابتدا به بررسی مفهوم کیفیت فضایی پرداخته و ارتباط آن با فرهنگ بررسی می‌شود. روش ارزیابی POE است که کمک میکند پس از سالها بهره‌برداری به میزان موفقیت طراحی و اجرای مجموعه‌های مسکونی دست یافت. پژوهش حاضر از بعد هدف، یک تحقیق کاربردی است که با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از ابزارهای رایج کتابخانه‌ای و نیز مشاهده میدانی انجام شده است. در نهایت می‌توان سوال اصلی مقاله را اینگونه بیان نمود: چگونه می‌توان با روش poe مدلی تنظیم کرد که بر اساس آن میزان رضایتمندی از کیفیت فضایی - فرهنگی در مجموعه‌های مسکونی را سنجید؟

مبانی نظری

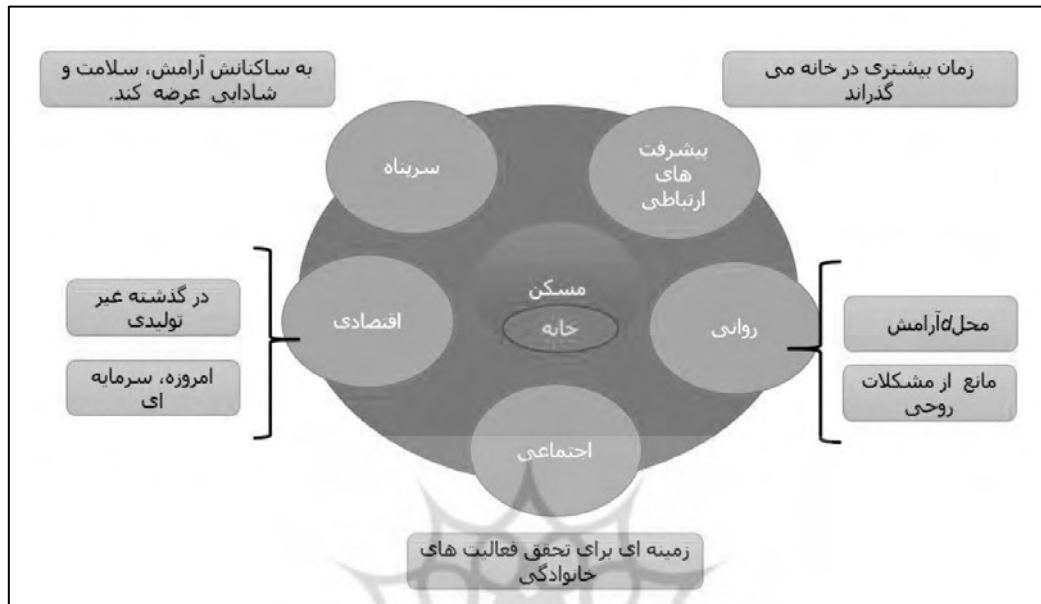
۱- رضایتمندی در مجموعه‌های مسکونی

مجموعه مسکونی

روند شتابان افزایش جمعیت و رشد سریع شهرنشینی، باعث نیاز هرچه بیشتر به توسعه فضایی شهرها شد (عادلی و دیگران ۱۳۹۰، ۲). بدین ترتیب، با توجه به محدودیت‌های ناشی از توسعه افقی شهر و نیز سودآوری ساخت و ساز مجمعات عمودی احداث اینگونه بناها توجیه یافت. مسکن نیز در این میان از سهم بالایی برخوردار بود. زیرا داشتن مسکن و سرپناه از اولین نیازهای یک شهروند است. در این راستا، تولید انبوه مسکن به عنوان الگویی با مزایایی نظیر توجیهات فنی، اقتصادی و زمانی، کانون توجه جدی قرار گرفته است. مجموعه‌های مسکونی^۱ را می‌توان تجلی کالبدی ایده انبوه‌سازی مسکن در شهرها دانست. نقش

¹ Clusters

مجموعه های مسکونی به مانند همان نقشی است که برای مسکن در نظر گرفته شده بود و در درجه اول تامین آرامش و سرپناه نیز باید در مجموعه های مسکونی مورد توجه قرار گیرد. (شکل 1)



شکل ۱. شاخص های مفهوم مسکن و مشترک با مفهوم کاربردی مجموعه های مسکونی

ماخذ: (نگارنده)

مجموعه های مسکونی با تجمع تعدادی آپارتمان در یک بلوک شهری، که به شکل یکپارچه طراحی و ترکیب شده باشند، پدید می آید. بسیاری از مجموعه های مسکونی دارای فضای عمومی مشترکی هستند که مورد استفاده همگانی ساکنان مجموعه قرار می گیرد و دیگران حق استفاده و حتی ورود به آن را ندارند. البته یک مجموعه مسکونی ممکن است از خانه های ویلایی مستقل و یا آپارتمان های چند طبقه شکل گیرد. اندازه مجموعه های مسکونی نیز متنوع است و برخی از آنها، مانند مجموعه اکباتان در تهران، به اندازه یک شهر متوسط جمعیت دارند.

مید عواملی چون همسایگان سازگار، حس محله و حس تداوم، آگاهی از بیوسفر و احساس از سرنوشت مشترک را ذکر می کند. عاوه بر این، وی خصوصیتی چون تنوع، اجتناب از جدائی اجتماعی، همگرایی اجتماعی، همزیستی، اشتراک در ارزش ها، فقدان تنش اجتماعی، عدم ممانعت برای توسعه، پیوند شهروندان با محل، حس مالکیت، ترغیب همکاری، ایمنی، امنیت و اعتماد، مصونیت از تصادفات، دزدی و خرابکاری، بازخورد، مشارکت، نقش استفاده کننده در تصمیم گیری ها، برنامه ریزی و تصمیم گیری باز، مکانیزم های کنترل فعال و خدمات مناسب را نیز عنوان می نماید (مید به نقل از محمدزاده، جوانرودی ۱۳۹۵).

نکته ای که در بررسی روند ایجاد مجموعه های مسکونی در ایران مشاهده می شود، این است که همواره از توجه به اصول و معیارهای شهرسازی در برنامه ریزی و طراحی غالب مجموعه های مسکونی کاسته شده و اینگونه مسکن از ایجاد «محیط مطلوب» مسکونی فاصله گرفته اند. علاوه بر آن، در طراحی مجموعه ها ساکنان نادیده گرفته می شوند و طراحی ساختار این مجموعه ها با نوع و چگونگی به کارگیری فضا به وسیله ساکنان هماهنگی ندارد و به همین دلیل، میزان رضایتمندی ساکنان از مجموعه ها سیر نزولی دارد (ذبیحی و همکاران ۱۳۹۰، ۱۰۴). این مسئله در حالی است که مسکن یکی از نیازهای اساسی انسان و دارای تأثیرات عمیقی بر سلامت، رفاه اجتماعی و بهره وری اقتصادی فرد است (جیبوی، ۲۰۱۰، ۳۰۷). ارتباطات شخصی و اجتماعی در ترکیب و ساختار زندگی در هیچ جای دیگر مثل مجموعه های مسکونی با داده های مکان مورد نظر ایفای نقش نمی کنند. بنابراین، تجمع و تحرک از جمله خصوصیات است که در محدوده مسکن، باید مدنظر قرار گیرد. مجموعه های مسکونی باید حد و مرزی داشته باشند تا شکل واقعی خود را به دست آورند. وظیفه برنامه ریزان و طراحان این است که با تفکر و شناخت صحیح از مقیاس ها و اندازه ها، طراحی مناسب با فضای شهری و معماری ارائه نمایند. مهمترین فضاهای مطرح در مجموعه های مسکونی در یک تعریف کلی شامل فضاهای بینابینی و مشاعات مسکونی و فضاهای خصوصی مسکونی می شوند. مشخصات مهم مجموعه مسکونی و انواع فضاهای آن نیز در شکل زیر ارائه شده است. (شکل ۲)



شکل ۲. مشخصات مهم مجموعه مسکونی و انواع فضاهای آن

ماخذ: (نگارنده)

در تعریف فضاهای بینابینی مجموعه های مسکونی می توان گفت که بدون مالکیت شخصی بوده و غالباً با مدیریت واحد در اختیار سکنه همان مجموعه قرار می گیرند. چگونگی کیفیت فضای میانی مجموعه های مسکونی می تواند بر چگونگی ظهور سایر کیفیت ها، تأثیر مستقیم و مشخص بگذارد. تعریف صحیح این فضا سبب پیوند مجموعه با محیط اطراف و کل شهر می گردد، همچنین به امنیت این محیط ها افزوده، حس قلمرو و حس تعلق ساکنین را تقویت نموده و قادر است در عین ایجاد خلوت و

محرمیت فضایی، زمینه های بروز تعامل اجتماعی میان ساکنین را نیز فراهم نماید. از اینرو می بایست در مجموعه های مسکونی با تجدید دیدگاه و نگرش نسبت به فضاهای میانی و تعریف فضاهای انتقال از عرصه بیرونی به درونی، علاوه بر ایجاد سلسله مراتب فضایی، پیوستگی میان فضاها و جلوگیری از تداخل قلمروها و آشفتگی، تداوم فرهنگی، کالبدی و اجتماعی میان درون با محیط بیرونی ایجاد گرد (ساسانی و همکاران ۱۳۹۵: ۷۹).

با توجه به موارد بالا می توان مجموعه های مسکونی مد نظر این پژوهش را به شرح زیر تعریف کرد و نیز شاخصه های آن را بیان نمود:

تجمع بیش از ۱۰ بلوک آپارتمان یا ۲۰ واحد ویلایی در یک بلوک شهری، که به شکل یکپارچه طراحی و ترکیب شده باشند

مساحت قطعات بلوک شهری این مجموعه های مسکونی حداقل ۳۰۰۰ متر مربع .

مجموعه ها دارای فضای عمومی مشترک مورد استفاده همگانی ساکنان باشند به طوری که دیگران حق استفاده و حتی ورود به آن را نداشته باشند. (چرا که عمده مراودات اجتماعی و فرهنگی در این فضاها به وقوع می پیوندد).

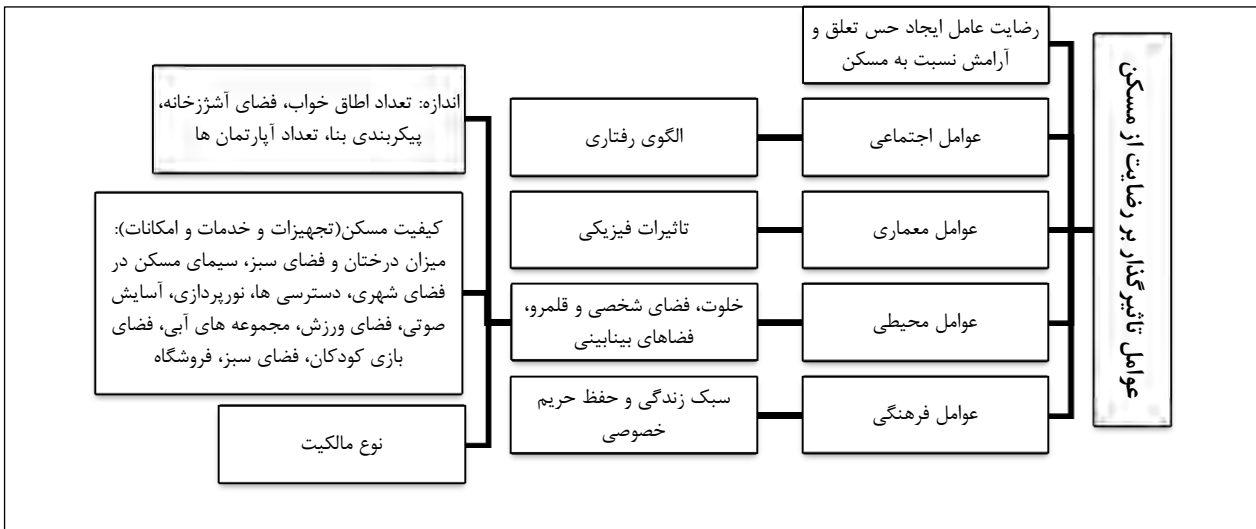
بیش از ۵ سال از بهره برداری آنها گذشته باشد. تا بتوان به ارزیابی درستی از بهره برداری پس از ساخت در آنها رسید.

قابل دسترسی برای پژوهشگر باشند.

۲- رضایتمندی

می توان با بکارگیری تطابق مکانی فضایی انعطاف پذیر، میزان رضایتمندی را بیشتر کرد. از این بحث در انگلستان با انجام مطالعاتی حمایت شده است. در گزارش سال ۲۰۰۴ موسسه "CABE I RIBA" درباره آینده "خانه سازی از فرهنگ، انعطاف پذیری و انتخاب" به عنوان موضوعات کلیدی شناخته شده در ۲۰ سال آینده یاد شده است (Schneider & Till 2005, 162). پس می توان اینگونه جمع بندی کرد که: رضایتمندی سکونتی به عنوان احساس رضایت حاصل از دست پیدا کردن فرد به آمال و نیازهای سکونتی خویش تعریف شده است (عبدل محیط و همکاران ۲۰۱۰، ۲۰).

بنظر می رسد فضاهای انعطاف پذیر، پاسخی در راستای رضایتمندی کاربر می باشند. همانطور که بیان شد انعطاف پذیری در رابطه تنگاتنگ با شاخه های مفاهیم بنیانی (خلوت، فضای شخصی و قلمرو) و الگوهای رفتاری و سبک زندگی می باشد (نیکبخت دهکردی ۱۳۹۴). از این رو در بخش فضاهای مسکونی که به بحث فضاهای بینابینی خواهیم پرداخت، بیشتر به این مقوله اشاره خواهیم کرد. جمع بندی بحث حاضر نیز در نمودار زیر ارائه شده است. (شکل ۳)



شکل ۳. عوامل تاثیرگذار بر رضایت از مسکن

ماخذ: (نگارنده)

البته قابل اشاره است که برخی از موارد مطرح شده در مورد عوامل محیطی، در مورد مجموعه های مسکونی صدق می کند و شامل مسکن ویلایی و یا آپارتمان های کم واحد نمی شود. (جدول ۱)

جدول ۱. مولفه های نهایی جهت بررسی و ارزیابی میزان رضایتمندی از مسکن در مجموعه ها

عامل	مولفه ها و گویه
عوامل شخصی	سن، جنسیت و موقعیت اقتصادی- اجتماعی و تحصیلات
عوامل محیطی	عوامل کالبدی: حضور، امکانات و تجهیزات، مسائل مربوط به سلامت چون کیفیت هوا و آلودگی فضای بازی کودکان، مجموعه های آبی، فضای سبز و سوپرمارکت یا فروشگاهها اندازه، مثل تعداد اتاق خواب، کیفیت مسکن مثل تجهیزات و خدمات و نوع مالکیت تعداد آپارتمان، میزان فضای باز، تعداد درختان و ویژگیهای فضای شهری (سیمای شهر) ویژگیهای فیزیکی: آشپزخانه، غذاخوری، تعداد اتاق، نوع طراحی با توجه به حریم خصوصی و جنبه های کیفی دسترسیها: دسترسی به مناطق تجاری و اداری، مدارس، امکانات حمل و نقل عمومی، فضای سبز و مدارس نورپردازی و آسایش صوتی در سلامت روانی و استرس ساکنان
عوامل اجتماعی	سکونت طولانی: تعامل با همسایگان روابط همسایگی، مشارکت و ارزشهای مشترک افراد براساس نظرکارنی، از نظر ساکنان، عوامل اجتماعی مهمترین معیار رضایت معرفی میشود و این در حالی است که برنامه ریزان، طراحان و معماران به ویژگیهای فیزیکی و کالبدی بیشتر توجه نشان میدهند (کارنی، ۱۳۹۰: ۲۰۰)
عوامل فرهنگی	در مطالعات هیپ ۲۰۱۰ عوامل فرهنگی چون آداب و رسوم، فرهنگ و ساختار خانواده و نگرش به خلوت ساکنان در میزان رضایت آنها نقش مهمی دارد و همسانی عوامل فرهنگی رضایت از مجموعه را افزایش دهد.
عوامل	بنیاتو و همکارانش خدمات عمومی، خدمات تفریحی، خدمات تجاری و خدمات حمل و نقل را زیرمعیارهای عوامل عملکردی و عوامل مهم در این زمینه معرفی کردند

عملکردی	محیط کالبدی- فضایی (دانه بندی شهری، موقعیت قرارگیری سایت، توده و فضا و مباحثی چون نما و...)
مؤلفه تجربی	محیط ادراکی احساسی: (مقیاس و تناسبات انسانی، محصوریت و پیوستگی فضا، امتزاج فضای درون و بیرون، مرزبندی
زیبایی	مشخص و قابل درک، دید مناسب، نظم، سازگاری بصری، علائم و نشانه ها و هماهنگی با بستر)
شناختی	و محیط ادراکی ذهنی: (صفات عینی محیط به صفات ذهنی تبدیل می شود)
مؤلفه زیست محیطی	آسایش اقلیمی، همسازی با طبیعت، استفاده از انرژیهای پاک و نداشتن آلودگیهای زیست محیطی

منبع: نگارنده

از شاخص ترین پژوهشهای مرتبط میتوان به موارد زیر اشاره نمود: ممبینی و همکاران (۱۳۹۴)، در پژوهشی، به بررسی های مؤلفه های بخش کیفیت در شهرک مسکونی پرداخته اند. این پژوهش در حوزه کیفیت فضای مسکونی. نتایج تحقیق حاکی از آن است که مؤلفه های بصری، ادراکی، اقتصادی، اجتماعی و زمانی با میانگین بالا ۳ در شهرک امید تهران است. ۲۸ درصد مربوط به کیفیت کالبدی بوده و این امر بیانگر این است که این مجموعه از نظر طراحی و ساخت مطلوب بوده و ساکنین از محل سکونت خود رضایت دارند. عابدی و همکاران (۱۳۹۳) در پژوهش خود به متغیرهای رضایتمندی سکونتی، کیفیت محیط و پایداری بر مبنای یکی از عوامل مؤثر در ارتقا کیفیت محیط و پایداری اجتماعی در مجموعه های مسکونی دست یافته و نتایج حاصل از این مطالعات به صورت مدلی جامع که ساخته شده از کیفیت محیط است نمایش داده شده است. در نهایت نیز دستورالعمل هایی به عنوان راهکارهای عملی در طراحی مجموعه های مسکونی ارائه شده است. ها و وبر (Ha and weber) در مطالعه خود در سال ۲۰۱۷، با استفاده از پرسش نامه شرایط موجود محیط مسکونی ۱۰۴۱ نفر از ساکنان را بر اساس ۷۷ شاخص محیط مسکونی بر حسب معیار رضایتمندی ارزشیابی کردند. انجام تحلیل عاملی بر روی امتیازات کیفیت، هفت عامل مسکونی شامل کیفیت خانه سازی، برنامه ریزی، طراحی چشم انداز، کیفیت اجتماعی، فرهنگی، خدمات عمومی، امنیت محیطی، سیاست خانه سازی و اقتصاد خانه سازی را نشان داد. آستین در پژوهش، نقش شاخص های فیزیکی محله در امنیت ادراکی را بررسی نمودند. نتایج نشان داد که وضعیت اجتماعی - اقتصادی ساکنان، سن و مالکیت واحد مسکونی ارزشیابی محله را تحت تاثیر قرار می دهد. افرادی با وضعیت اجتماعی - اقتصادی پایین تر افراد جوان تر و مستأجران به ترتیب از شاخص های فیزیکی محله خود رضایت بیشتری داشتند. شگر گذار و همکاران ۱۳۹۷ در تحقیقی با هدف سنجش کیفیت محیط سکونت شهری در شهر ارومیه نتیجه گرفتند که بعد محیطی با میانگین ۲ / ۸۷ وضعیت نامناسب بعد اجتماعی - فرهنگی با میانگین ۲ / ۸۸ وضعیت خوب بعد اقتصادی ۶۸، بعد کالبدی ۲ / ۵۹ و بعد مدیریتی ۲ / ۵۱ نتایج پایین بودن رضایت ساکنین است. ابراهیم عباس (Ibrahim abbas) و همکاران در سال ۲۰۱۸ نظرسنجی ساکنین از ۲۴۷ نفر از سه حوطه استرالیا جهت رضایتمندی از فضای فیزیکی ساخته شده و تاثیر آن و محیط زیست و عوامل اتمامی را انجام داده اند. در این جا بر محرومیت محله، اشتراک فعال و دسترسی تمرکز شده است. نوع خیابان، پوشش رختی، پیاده روها، فضای باز مشترک و فضاهای عمومی مهمترین متغیرهای محله

بوده‌اند. که در نهایت نتایج نشان داده که ارائه فضای باز مهمترین پیش‌بینی‌کننده محله است. در خصوص ارزیابی در معماری، انصاری ۱۳۹۴ در پژوهش خود به منظر کارکردپذیری در مسکن مهر پرداخته و شاخص‌های ارزیابی آن را تدوین نموده است. پژوهش در نهایت راهکارهایی را برای ارتقای شاخص‌های کارکردپذیری مسکن نظیر تنظیم نسبت ابعادی فضاها با یکدیگر و چگونگی کاهش فضاهای بلا استفاده ارائه می‌دهد. نعمتی، بمانیان و انصاری ۱۳۹۷. این پژوهش عوامل مؤثر بر بهبود شرایط زیستی مجموعه‌های مسکونی را بر اساس بررسی هشت سیستم ارزیابی عملکرد ساختمان با موضوع مرتبط بیان می‌دارد و نشان می‌دهد که متغیرهای هم‌افزایی ذینفعان در برنامه معیاری، کارآمدی، سکونت‌پذیری محیط، ماندگاری و عملکرد محیط زیستی در ارزیابی ساختمان مورد توجه است.

بهبود و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان تبیین روان‌شناسی محیطی معیارهای کیفیت فضایی مجتمع‌های مسکونی در ارزیابی عملکرد مبنای روش پوه استفاده نموده و ارزیابی رفتاری، در زمینه‌های ادراک روان‌شناختی محیطی با تأکید بر مولفه‌ها و شاخص‌های روان‌شناختی محیطی در حوزه کیفیت‌سنجی فضایی مدنظر است. یافته‌های تحقیق نیز به اولویت‌سنجی فاکتورها و معیارهای کیفیت روان‌شناختی مجتمع‌های مسکونی با ارزیابی عملکرد مبنای اشاره دارد که بیشترین میزان اولویت‌های کاربران از مولفه‌ها عبارتند از: قلمرو همسایگی، فضای شخصی، حریمیت، تعامل‌پذیری، فضاهای مشاع، سیالیت فضایی، انعطاف‌پذیری فضایی، سرزندگی فضایی، درونگرایی، هویت‌مندی، کاهش استرس، ازدحام و تراکم و پویایی فضایی. بازاری و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله‌ای به بررسی تغییرات سبک زندگی و تأثیرات آن بر کالبد معماری و پیکره‌بندی فضایی خانه‌های بومی (مطالعه موردی: خانه‌های بومی دوره قاجار و پهلوی شیراز) پرداختند. همچنین پارسایی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیقی به سنجش و ارزیابی نابرابری‌های کیفیت زندگی در نفت شهرها (مطالعه موردی: شهر آبادان) پرداختند و بریاجی و همکاران (۱۳۹۸) در تحقیقی به تحلیلی بر کیفیت زندگی شهری و تفاوت‌های فضایی آن در (مناطق ۱ و ۱۹ کلان‌شهر تهران) پرداختند.

منطقه مورد مطالعه

منطقه مورد مطالعه این تحقیق، کشور ایران است. همسایگان ایران ارمنستان و آذربایجان در شمال غربی، ترکمنستان در شمال شرقی، عراق و ترکیه در غرب، افغانستان و پاکستان در شرق می‌باشند. ایران بعد از عربستان سعودی دومین کشور بزرگ در خاورمیانه است. این کشور مساحتی برابر با ۱,۶۴۸,۰۰۰ کیلومتر مربع دارد. ایران کشوری تقریباً مثلثی شکل است که طولانی‌ترین ضلع آن از مرز ترکیه در شمال غربی تا مرز پاکستان در جنوب شرقی کشیده شده است و ۲,۵۰۰ کیلومتر طول دارد. بیش از نیمی از مرز بین‌المللی ایران به طول ۴,۴۳۰ کیلومتر ساحلی است و شامل ۷۴۰ کیلومتر مرز در حاشیه دریای خزر در شمال و ۱,۷۰۰ کیلومتر مرز در خلیج فارس و دریای عمان در جنوب می‌باشد. ایران به عنوان یکی از کشورهای پرکوه جهان دو رشته کوه اصلی دارد. البرز که بلندترین قله را در آسیا دارد (قله دماوند با ارتفاع ۵۶۷۱ متر بالاتر از سطح دریا) و در

غرب رشته کوه‌های هیمالیا قرار گرفته است و زاگرس که با بیش از ۱,۶۰۰ کیلومتر طول از شمال غربی تا جنوب شرقی کشور کشیده شده است. این دو رشته کوه بیش از ۲,۳۰۰ متر ارتفاع دارند و مقدار قابل توجهی رطوبت را که از دریای خزر به جنوب یا از دریای مدیترانه به شرق می‌رود از محیط می‌گیرند. رشته کوه‌های محلی دیگری نیز در ایران وجود دارد که در حاشیه‌های آن‌ها آبگیرهایی وجود دارد که به عنوان فلات مرکزی شناخته می‌شوند. این آبگیرها عبارتند از دشت کویر، صحرائی بسیار بزرگ و پوشیده از نمک در شمال مرکزی ایران و کویر لوت، صحرائی پوشیده از ماسه و سنگریزه در جنوب شرقی کشور. واحه‌های آبخیزی در این مناطق وجود دارد که نمونه‌های واقعی و زنده عزم ایرانیان قدیم برای بقا و زندگی بخشیدن به مناطق خشک و بی‌آب است. جغرافیای ایران شاهد چندین رودخانه است، اما تقریباً همه آن‌ها نسبتاً کوچک و کم‌عمق هستند که برای کشتیرانی مناسب نمی‌باشند. تنها رودخانه‌ای که در ایران امکان کشتیرانی در آن وجود دارد، رود کارون است که از شهر اهواز در جنوب غربی ایران می‌گذرد و به خلیج فارس می‌ریزد. اکثر رودخانه‌ها از کوه‌ها سرچشمه می‌گیرد و در داخل آبگیرها فرو می‌ریزند. تقریباً یک سوم کل سرزمین ایران قابل کشت است و فقط ۱۰.۴ درصد آن تحت کشت و زرع می‌باشد. ۶ درصد دیگر از کل زمین‌های کشور برای چرای دام‌ها استفاده می‌شوند. مناطق جنگلی در دهه‌های اخیر کمی کاهش داشته و ۳.۴ درصد از کل کشور را به خود اختصاص می‌دهند.

جمعیت ایران در سال ۱۳۹۸ در حدود ۸۳,۰۰۰,۰۰۰ نفر تخمین زده شده است. این عدد نسبت به ۴۴ سال پیش از آن که معادل ۳۳,۳۷۹,۰۰۰ نفر بوده بیش از دو برابر شده است. بین سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۹۷، نرخ رشد جمعیت سالانه ایران بیش از ۳ درصد بوده است. در میانه اولین دهه پس از انقلاب در ایران و بعد از برنامه گسترده دولت در کنترل جمعیت، شروع به کاهش کرد. در سال ۱۳۷۹، نرخ رشد جمعیت ۰.۷ درصد در سال کاهش یافت. در سال ۱۳۸۵، نرخ رشد جمعیت به ۱.۳ درصد رسید و از سال ۱۳۹۴ به بعد نیز دولت در تلاش است تا مردم را به افزایش جمعیت ترغیب کند. در سال ۱۳۹۵، تقریباً ۷۴ درصد جمعیت ایران در مناطق شهری و بقیه در مناطق حومه شهر زندگی می‌کردند. این امر نشان‌دهنده مهاجرت عظیم به شهرها در سال‌های اخیر می‌باشد. جمعیت ایران از گروه‌های قومی متعددی تشکیل شده است. پارس‌ها (قوم فارس) ۶۰ درصد جمعیت، آذری‌ها ۲۵ درصد جمعیت، کردها ۵ درصد و لرها ۲ درصد جمعیت ایران را تشکیل می‌دهند. باقی جمعیت شامل اقلیت‌های عرب، ارمنی، آشوری، بلوچی و ... می‌شود. دین اکثر مردم کشور فارغ از قوم یا زبان آن، اسلام است.



شکل (۴): نقشه ایران

منبع: گیتاشناسی

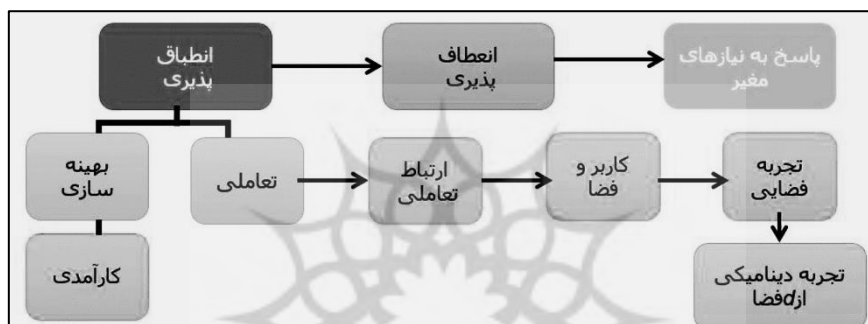
یافته‌ها

عوامل موثر بر کیفیت فضای مسکونی با تاکید بر عملکرد و کالبد

در یک مجتمع مسکونی احساس رضایت و کیفیت از عوامل معماری و محیطی به معنی رضایت داشتن از دسترسی‌ها، ویژگی‌های فیزیکی و فضا، سیمای شهری مجتمع و ویژگی‌های کمی و کیفی واحدها می‌باشد. نحوه تفکیک دسترسی‌های سواره و پیاده از هم، ایجاد جذابیت بیشتر برای دسترسی پیاده از عوامل موثر بر رضایت افراد در رابطه با بحث دسترسی‌ها خواهد بود. در مبحث توده و فضا و سیمای شهری چیدمان مطلوب بلوک‌ها نسبت به هم، فراهم آوردن فضای باز با کیفیت و ایجاد ترکیب زیباشناسانه بین توده ساختمانی و فضای شهری، آراستگی نما و هماهنگی با بافت پیرامون خود می‌تواند از عوامل موثر بر رضایت افراد باشد. از جمله ویژگی‌های کیفی، که می‌تواند بر رضایت افراد موثر باشد، تفکیک حریم‌های عمومی و خصوصی خانواده از هم، داشتن خلوت، داشتن حریم‌های لازم برای فعالیت، داشتن چشم‌اندازهای مناسب، نور مناسب، تهویه مناسب، دسترسی مناسب است. فضای سبز موجود در مجتمع‌های مسکونی از طریق ایجاد حس شادابی و سرزندگی در فضا می‌تواند نقش بسیار مناسبی در بالا بردن میزان احساس رضایت از محیط داشته باشد. (ذبیحی و دیگران ۱۳۹۰، ۱۰۶). در قسمت رضایتمندی به بحث رضایتمندی در مسکن و عوامل اثرگذار بر آن پرداخته شد. کیفیت عملکردی و کالبدی در درجه اول به کارایی ساختمان، قابلیت استفاده عملی، کاربرد و قابلیت اجرای آن از لحاظ مالی اشاره دارد. (باستانی ۱۳۹۴، ۹). از مفاهیم کیفیت عملکردی می‌توان به کارایی، جهت‌گیری فضایی، بهداشت و رفاه جسمانی، دسترسی‌ها، انعطاف‌پذیری، خلوت، قلمروگرایی و ارتباط

اجتماعی، پایداری، ایمنی اشاره کرد. مقوله انعطاف پذیری یکی از مهمترین مفاهیم کاربردی در زمین سنجش میزان کیفیت عملکردی و کالبدی فضاهاى مسكونى است. (باستانی ۱۳۹۲، ۱۶۳). هابراکن (Habraken 2008, 291) انعطاف پذیری را شامل زنجیره ای اعم از فیزیکی و اجتماعی در مسکن می داند و آن را به عنوان تاکید بر سازگاری بیان می کند. مفهوم انعطاف پذیری به عنوان قابلیت ساختمان برای تغییر فیزیکی و تطابق با توجه به تغییر شرایط تعریف شده است. افهمی و علیزاده (۱۳۹۲، ۵۹ و ۶۰) تطبیق پذیری محیط با تغییرات اعمال شده را هم متوجه رفتارهای کاربر و هم متوجه ساختار آن می دانند.

انعطاف پذیری، فضاهاى سکونتی را قابل تطابق با تقاضاهای استفاده کنندگان با سبک های زندگی متعدد می سازد. (Albostan 2009, 16). (شکل ۵)



شکل ۵. بررسی انطباق پذیری و انعطاف پذیری در مجموعه های مسکونی

ماخذ: (نگارنده)

علاوه بر موارد فوق که بدان اشاره شده خصوصیات محیط پیرامون مسکن نیز بر کیفیت مجموعه مسکونی موثر است. وجود فضای آزاد با دسترسی مناسب و ایمن بخصوص برای کودکان، جداسازی عبور پیاده جدا از سواره، وجود مکانهایی برای گردهمایی و برقراری روابط اجتماعی بین ساکنین، همجواری با کاربریهای سازگار و موردنیاز، پیش بینی فضاهایی جهت توقفگاه و پارکینگ اتومبیل، توجه به مزاحمتهای صوتی.

1	فرم مطلوب مسکن
2	استحکام مسکن
3	امنیت مسکن
4	ایمنی، راحتی و میزان دسترسی و نیز فاصله مناسب ساکنان به تسهیلات و خدمات کالبدی محله
5	دسترسی به طبیعت و فضاهاى سبز باز
6	تامین تجهیزات و تاسیسات (زیرساختها) مورد نیاز مسکن
7	همجواری مسکن با کاربریهای سازگار

شکل ۶. عوامل موثر بر کیفیت مجموعه مسکونی

منبع: نگارنده

با بررسی دقیقتر میتوان دریافت که عوامل یاد شده در بالا می‌تواند در دو دسته بندی مهم قرار گیرد که عبارتند از عوامل موثر بر کیفیت که از نوع عینی و کالبدی هستند و عوامل موثر بر کیفیت که در زمره عوامل ذهنی می‌گنجد و متاثر از اجتماع و فرهنگ هستند. در جدول زیر این عوامل به صورت تفکیک شده و نیز تفسیری آمده است. (جدول ۲)

جدول ۱. عوامل کیفیت بر فضا تفکیک شده بر حسب عینی و ذهنی

منبع: نگارنده با استفاده از نیارکی و صنایعیان (۱۳۹۴)

کیفیت از بعد عینی (معماری)		کیفیت از بعد ذهنی (اجتماع و فرهنگ)	
مورد	تفسیر کیفیت	مورد	تفسیر کیفیت
شکل پردازی آزادتر پلان	تغییر و تطبیق و انعطاف پذیری، آسایش	فضای سبز	فضای بیرونی با قابلیت تعامل اجتماعی، حس تعلق، محیط زیست، هویت
مصالح آکوستیک	تکنولوژی، آسایش	مصالح آکوستیک	فرهنگ
ایجاد هسته خدماتی در میانه پلان	فضای خصوصی تامین کننده، آسایش	ایجاد هسته خدماتی در میانه پلان	محرمیت، شیوه زندگی، تعامل خانوادگی
بافت و مصالح مناسب نما و مشاعات	هویت، حس تعلق، آسایش	توجه به محرمیت	آسایش، تناسب با فرهنگ و روش زندگی
طراحی ورودی مسکن و یا تعداد ورودی ها	فضای میانی شکل دهنده، امنیت	طراحی ورودی مسکن و یا تعداد ورودی ها	حس تعلق، هویت
مساحت مناسب واحد	فضای خصوصی چند عملکردی،	مساحت مناسب واحد	ابعاد مناسب برای تعامل و اجرای سبک زندگی
تعداد پنجره های کافی	بهداشت محیطی، آسایش	تراکم منطقی ساختمان ها	تامین فضای بیرونی و تعاملی کافی
تامین زیرساخت های اساسی	بهداشت مسکن، آسایش	فضا میانی و یا بیرونی پرورش گیاه	حس تعلق، فضای باز شکل دهنده
فضای میانی امنیتی فضای نگهداری	امنیت و ایمنی، آسایش	فضای میانی امنیتی فضای نگهداری	آسایش، هنجارهای اجتماعی و فرهنگی
امکان چیدمان متنوع در فضای داخلی	فضای خصوصی، حس تعلق	دید و منظر مناسب شهری مجموعه	هویت، حس مکان، فضای عمومی شکل دهنده
تعبیه فضاهای بهداشتی، خدماتی، اجتماعی و خصوصی	امکان تحقق فعالیت های خانوادگی	دید و منظر مناسب از واحد یا هرکدام از اتاق ها به بیرون	فضای تامین کننده و شکل دهنده، حفظ حریم، کنترل مشرفیت و محرمیت، حفظ حریم

سالن اجتماعات مجموعه	آسایش، تغییر پذیری	سالن اجتماعات مجموعه	فضای میانی با قابلیت تعامل اجتماعی، هویت، آسایش
حداقل دیوارهای جداکننده داخلی	فضای چند عملکردی، تغییر و تطبیق پذیری، انعطاف پذیری	تعداد مناسب اتاق ها	امکان اختیار خلوت، مرز لازم و فرهنگی بین اعضای خانواده (قلمرو محرمیت)، انعطاف پذیری متناسب با روش زندگی
دوربین های مدار بسته مشاعات	امنیت	دوربین های مدار بسته مشاعات	جلوگیری از ناهنجاری اجتماعی
بافت و مصالح مناسب داخلی	آسایش	فضای لابی با امکان مکث	فضای میانی با قابلیت تعامل اجتماعی، حس تعلق
دسترسی به حمل و نقل عمومی	دسترسی مناسب	دسترسی به خدمات تفریحی و فراغتی	دسترسی مناسب، تعامل اجتماعی
ورودی خوانا و مناسب تعویض کفش	فضای انتقالی مناسب، آسایش در انتقال	دسترسی به تسهیلات و خدمات محله ای	تعامل اجتماعی، دسترسی مناسب
ارتباط آشپزخانه با بالکن نور و بهداشت	تهویه طبیعی، تامین نور و بهداشت	ارتباط آشپزخانه با بالکن	توجه به عرصه زندگی خانوادگی
ابعاد و شکل مناسب فضای نشیمن	فضای چند عملکردی	ابعاد و شکل مناسب فضای نشیمن	توجه به عرصه زندگی خانوادگی، تامین امکان اختیار تعامل اعضا
نور مناسب و طبیعی نشیمن	بهداشت، آسایش	نور مناسب و طبیعی نشیمن	توجه به عرصه زندگی خانوادگی
ورودی مرکزی واحد	دسترسی خصوصی، آسایش، فضای خصوصی شکل دهنده	ورودی مرکزی واحد	توجه به عرصه زندگی خانوادگی
عرصه پذیرایی	آسایش	عرصه پذیرایی	توجه به درجات محرمیت

عوامل فرهنگی موثر بر کیفیت فضایی مجموعه های مسکونی

پس از ارائه شاخص های رضایتمندی و کیفیت فضایی مجموعه های مسکونی به الگوهای فرهنگی و اعتقادی کاربران مجموعه مسکونی نیازمند هستیم. از آن جایی که در هر نقطه از کشورمان مردمی با قومیت های مختلف و آداب گوناگون زندگی می کنند، بنابراین دارای شرایط اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی متفاوتی هستند. البته نقاط مشترکی چون مسائل اعتقادی و مذهبی نیز می توان یافت. «کیفیت فضا شامل دو معنا است؛ یک معنا به پدیده هایی مانند آب و هوا، تشعشعات گرمایی، آلودگی، صدا و مانند آن مربوط می شود و معنای دوم کیفیت های فرهنگی از محیط را تشکیل می دهند» (Rapoport 2012). تمامی فضاهای خانه عیناً مشابه یکدیگر نیستند و برای طراحی خانه هر خانواده باید به الگوی زیستی آنها توجه شود. از این رو در ادامه به مطالعه بوم و فرهنگ و جنبه های اثر گذار بر سبک زندگی و سازماندهی بنای مسکونی خواهیم پرداخت. همانطور که در پایان بخش قبل به

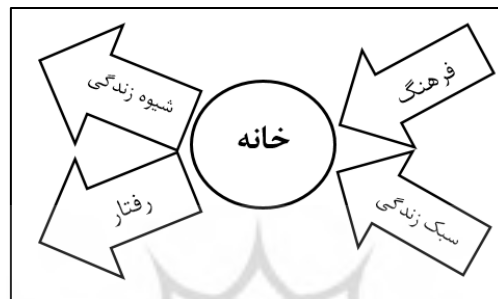
کیفیت از بعد ذهنی پرداخته شد می‌توان گفت عوامل فرهنگی و اجتماعی در دسته بندی کیفیت ذهنی می‌گنجند.

راپاپورت فرهنگ را یک ایده، اندیشه، مفهوم و ساختار نظری بر می‌شمرد. به علاوه آن را یک ویژگی برای بسیاری از موضوعات همچون تفکر انسان، اعتقادات، اعمال و نحوه انجام آن می‌داند. در تعاریف ارائه شده از فرهنگ بوسیله محققان به اثرگذاری فرهنگ بر سه موضوع اصلی اشاره شده است که عبارت اند از روش زندگی، جنبه های ذهنی و عادات انسان و همسازی با محیط های مختلف (Rapaport 2005, 48). عملکرد معماری نه فقط با وجه کاربردی معماری که با رابطه بنا و انسان و کلیه مراتب وجودی او، رابطه معماری و جامعه و خود بنا به مثابه یک پدیده در عالم طبیعی مرتبط است. بدین ترتیب، وقتی در طراحی معماری به عملکرد معماری پرداخته می‌شود، در حقیقت همه وجوه معماری در نسبت با انسان در بستر فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و جغرافیایی باید مورد توجه قرار گیرد (غریب پور، ۱۳۹۲). کیفیت ادراکی و معنایی، یک اثر معماری ناظر به کیفیات عملکردی انسان در محیط و نیز بخشی از کیفیات ادراکی آدمی از فضا است. این وجه با بعد متعالی نفس آدمی ارتباط دارد و در پی پاسخگویی به مطالبات و توقعات آدمی در ظرف زندگی خویش است (Sameh2015).

داراب دیبا در بیان ارتباط معماری و فرهنگ با جمع‌بندی آرای مختلف می‌گوید: «آنچه که همه صاحب‌نظران و متخصصان زبده در زمینه معماری و جامعه‌شناسی به آن اشاره داشته‌اند، این است که معماری هر جامعه، آینه تمام‌نمای روح فرهنگی آن جامعه است.» وی معماری را عصاره خصوصیات جامعه می‌داند و می‌گوید: «معماری نمی‌تواند به‌طور انتزاعی و بی‌ارتباط با جامعه به‌وجود آید. این معماری باید به‌گونه‌ای اجتناب‌ناپذیر از فرهنگ بستر خود الهام گیرد» (آزادی، ۱۳۸۹).

در اهمیت مطالعات فرهنگی در بحث معماری می‌توان به این امر اشاره داشت که معماری به ما کمک می‌کند تا خود را در استمراری از فرهنگ قرار دهیم. خانه و اقامتگاه ما، با هویتمان در هم آمیخته و پاره‌ای از بدن و وجودمان می‌شوند. همچنین در بخش «کیفیت به مثابه رضایت» اشاره شد که در انگلستان و در گزارش سال ۲۰۰۴ موسسه "CABE I RIBA" درباره آینده "خانه‌سازی از فرهنگ" به عنوان یکی از موضوعات کلیدی شناخته شده در ۲۰ سال آینده عنوان شده است. این مسئله با توجه به روش‌های گوناگون زندگی کردن، کار و وقت آزاد دیده شده است (Schneider & Till 2005, 162). ارزش‌های کالبدی و محتوایی معماری در عاملی به نام «فرهنگ» متجلی می‌شوند. (لطفی ۱۳۹۰). از نتایج توجه به فرهنگ در مسکن می‌توان به «کیفیت بخشی به مکان» اشاره داشت (لطفی و همکاران ۱۳۹۵). اینکه افراد ترجیح می‌دهند در خانه‌هایی زندگی کنند که مطابق با فرهنگ گذشته آنها باشد. به این دلیل است که خانه‌هایی که منطبق بر فرهنگ مردم طراحی شده‌اند، مکمل الگوهای رفتاری آن فرهنگ هستند (گیفورد ۱۳۸۷، ۸۶).

همسازی با محیط به مسائلی همچون بهره‌گیری انسان از منابع موجود در محیط و چگونگی استفاده از سیستم‌های طبیعی جهت بقاء نظر دارد. در ترکیب جنبه‌های مختلف فرهنگ با یکدیگر می‌توان مشاهده نمود که تاکید اصلی بر روش زندگی افراد و روش زندگی اجتماعی آنان می‌باشد (پوردیپیمی ۱۳۹۰، ۵). نوربرگ - شولتز (Norberg - Schulz, 1997, 415) بیان می‌کند که اساسی‌ترین عملکردها مثل خوردن و خوابیدن، به روش‌های متفاوتی رخ می‌دهند و به تبعیت از گوناگونی فرهنگ‌ها و شرایط محیطی متفاوت، ویژگی‌های متفاوتی را طلب می‌کند (شکل ۷)

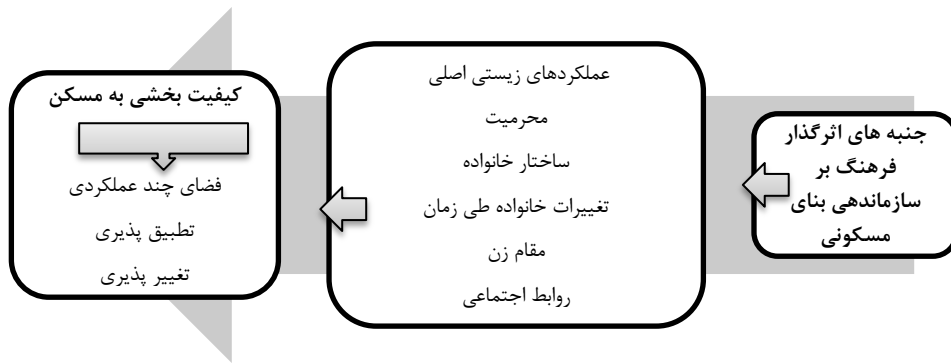


شکل ۷. خانه و تاثیرگذاری و تاثیرپذیری آن از فرهنگ و زیرمجموعه‌های آن

ماخذ: (نگارنده)

مفاهیم فقهی محرمیت نیز در فرهنگ ایران محدودیت‌هایی را ایجاد می‌کند. این محدودیت‌ها از مقیاس همجواری مجموعه‌ها و واحدها تا تقسیمات داخلی واحدهای مسکونی قابل توجه است. در فرهنگ اسلامی، ضرورت استفاده از پرده و اندرونی‌گاه بر شکل و طرح خانه و مجتمع‌های زیستی تاثیر می‌گذارد. (نیکبخت دهکردی ۱۳۹۴). می‌توان به این نتیجه رسید که بعضی از مهمترین جنبه‌های شیوه زندگی و فرهنگ که بر شکل بنا تاثیر می‌گذارند شامل ابعاد ذهنی کیفیت مسکن که رضایت فرهنگی را به دنبال دارد در مجموعه مسکونی را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

«تعامل اجتماعی، انعطاف‌پذیری متناسب با شیوه زندگی، قلمرو محرمیت، حس تعلق، امنیت، تکنولوژی هویت، فضای خصوصی، بهداشت، مشرفیت و محرمیت، حریم، دسترسی، عرصه زندگی خانوادگی، امکان اختیار، تعامل و خلوت، ساختار خانواده، تعامل خانوادگی و مقام زن». (شکل ۸)



شکل ۸. جنبه های اثرگذار فرهنگ بر سازماندهی بنای مسکونی

ماخذ: (نگارنده)

قابل اشاره است که بسیاری از این موارد از جمله آسایش، هویت، تکنولوژی، امنیت و بهداشت با ابعاد عینی کیفیت اشتراک داشته و تفاوت آن‌ها در نوع نگاه و برداشت است. می‌توان این موارد مربوط به ذهن و دریافت انسان را به دو دسته اجتماعی و فرهنگی تقسیم نمود: (شکل ۹)



شکل ۹. تقسیم بندی عوامل ذهنی موثر بر کیفیت فضایی مجموعه های مسکونی به دو دسته فرهنگی و اجتماعی

ماخذ: (نگارنده)

در جدول زیر می‌توان مهمترین عوامل فرهنگی و متغیرهای آن را مشاهده نمود: (جدول ۳)

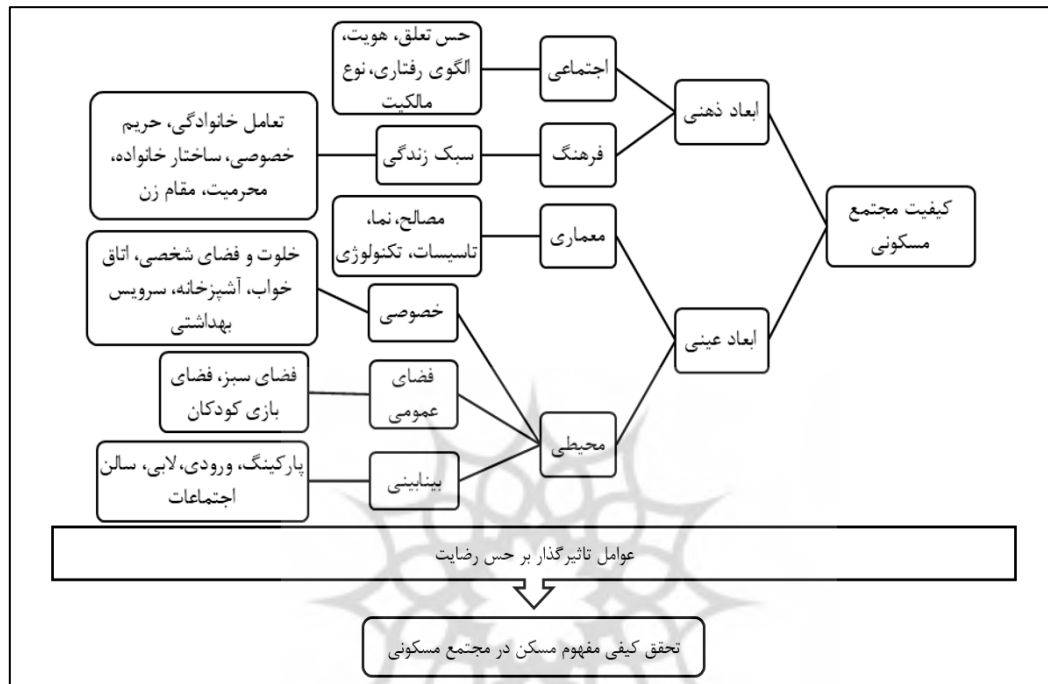
جدول ۲. عوامل فرهنگی و متغیرهای آن

ماخذ: (نگارنده با استفاده از منابع ذکر شده)

متغیرها	توضیحات
اعتقادات مذهبی	فضاهای خاصی را مطابق با فرهنگ دینی در مسکن به وجود آورده است (Memarian et al. 2010).
هویت	هویت به مقوله کیفی مابین انسان و محیط می‌پردازد. کیفیتی که کمبود یا نبود آن سبب عدم ارتباط انسان با محیط و ایجاد محیطی فاقد خوانایی و معنا می‌گردد (Javadi et al. 2015).
روش زندگی	ارزش‌های مشترک، زندگی روزمره و رفتارها در زمینه اجتماعی خاصی است (Fatehi Peikani, 2010). ارزش‌گذاری بر سطح روشنایی محیط‌های زندگی، میزان صدا، دمای محیطی در آنها، ابعاد، نوع و شکل پله‌ها، از نمونه موضوعاتی هستند که در بسیاری از نقاط با یکدیگر متفاوتند (Rapaport, 2005).

مولفه های رضایتمندی و کیفیت فضایی مجموعه های مسکونی بر مبنای فرهنگ

اشاره شد که ابعاد عینی و ذهنی کیفیت و موثر بر رضایتمندی مسکن در مجموعه های مسکونی موثر هستند. (شکل ۱۰)



شکل ۱۰. ابعاد عینی و ذهنی کیفیت و موثر بر رضایتمندی مسکن در مجموعه های مسکونی

ماخذ: (نگارنده)

به طور کلی می توان عوامل زیر را بر کیفیت و رضایتمندی از مجموعه های مسکونی بر مبنای فرهنگ مورد اشاره قرار داد:

- توجه به محیط کالبدی مسکن برای برآوردن نیازهای مادی.
- استفاده از مصالح بادوام و بهره گیری از الگوهای بومی و محلی.
- به کارگیری تکنولوژی جدید در ساخت مجموعه .
- امکانات رفاهی در داخل بلوک ها و واحدهای همسایگی.
- وجود کاربری های عمومی و خدماتی در مجموعه برای برآوردن نیازهای ساکنان.
- تیپ پلان های متفاوت در بلوک ها.
- در نظر گرفتن اعتقادات مذهبی ساکنان (محرمت، تکریم مهمان و ...
- آشنایی با روش زندگی مدرن و طراحی گونه های فضاهای متفاوت در فضای عمومی، همسایگی و داخل واحدها.

-فضاهایی برای تعاملات اجتماعی در واحدهای همسایگی و فضاهای عمومی مابین بلوک‌ها.

کیفیت فضا در مجموعه های مسکونی، به دو مؤلفه ادراکی و مادی تقسیم می‌گردد (هاشم پور، سامی ۱۳۹۷، ۵۷).

ارزیابی پس از بهره برداری در مجموعه های مسکونی یا POE

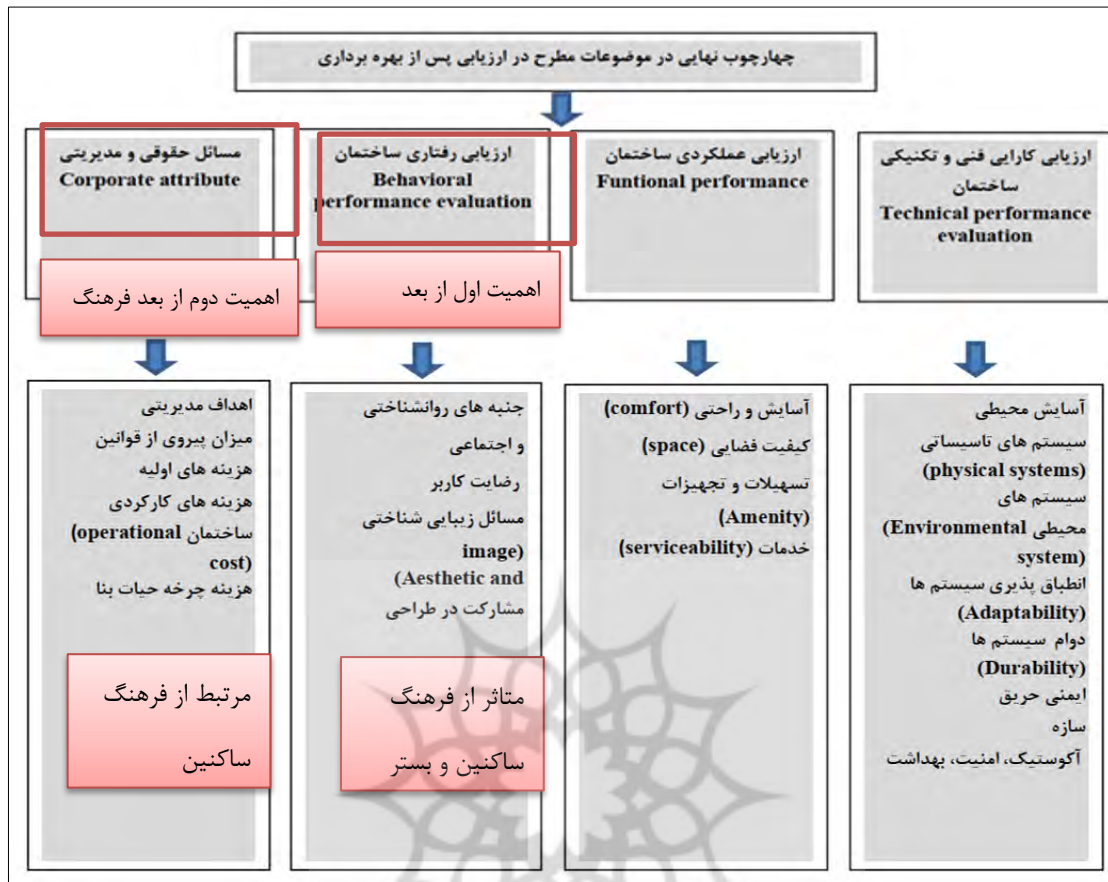
برای به آزمون گذاشتن میزان رضایتمندی در مجتمعات مسکونی می‌توان از روشهای متفاوتی استفاده نمود در این پژوهش استفاده از روش ارزیابی پس از بهره برداری انتخاب شده است. اهمیت و درستی پاسخ دهی این روش توسط صاحب نظران مورد تایید است.

مسکن دارای ابعاد گوناگون اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و رفتاری است و نمیتوان با دیدی یک بعدی به آن نگریست، بنابراین کمیت و کیفیت مسکن هر دو مهم هستند و نمیتوان تاثیر مباحث انسانی را در آن نادیده گرفت. از آنجا که رضایت مصرف کنندگان در نهایت بیشترین اهمیت را دارد، مسکن باید متناسب با ارزشهای سستی، ویژگیهای محیطی، اعتقادی، فرهنگی و اجتماعی ایشان باشد. (نصر، ۱۳۹۴)

برای ارزیابی و آسیب شناسی مجموعه های مسکونی، شیوه های مختلفی وجود دارد. یکی از این شیوه ها، ارزیابی پس از بهره برداری فرآیند ارزیابی ساختمانها با توجه به نظر کاربران و اهداف فنی پس از بهره برداری آن است. این شیوه به عنوان یک شیوه مقبول در ارزیابی مجموعه های مسکونی کشورهای مختلف توسعه پیدا کرده است. در این راستا تدوین چهارچوبی برای ارزیابی در حوزه معماری میتواند بر ارتقاء پایداری در حیطه مسکن موثر باشد. (حقیقی، حمزه نژاد، ۱۳۹۸) قبل از شروع هر نوع ارزیابی، بسیار مهم است که در مورد تعداد ارزیابیهای بعد از سکونت تصمیمگیری شود که؛ دقیقاً چه چیزی قرار است ارزیابی شود. به معنای واقعی کلمه، P.O.E ارزیابی ساختمان بعد از زمانی است که مورد استفاده قرار میگیرد. (ون در وورت، ۱۳۹۲). در همین مدت زمان است که بسیاری ایرادات پنهان بنا مشخص می‌شود گاه ضابطه ای تصویب شده اما به معنای واقعی در آن حقوق افراد رعایت نشده است و مشکلات بسیار زیادی را به همراه دارد؛ در نتیجه ارزیابی حقوقی و فرهنگی به عنوان بخش جدایی ناپذیر از بحث ارزیابی و به عنوان یکی از شاخص های ارزیابی در چهارچوب جدید قرار میگیرد.

علاوه بر مباحث فنی و عملکردی که در منابع اصلی تدوین این روش توسط وسمینستر و پرایزر مشترک است بحث رفتاری نیز به دلیل اهمیت در مباحث بوم و فرهنگ با توجه به موارد گفته شده مشخصاً قابل بحث و بررسی است. شاخص فضا، سایت، ویژگی های فضاهای داخلی زیر مجموعه ای از ارزیابی عملکردی و شاخصهای ساخت و سازه و تاسیسات ساختمان از زیر شاخه های ارزیابی فنی است. در نتیجه با بررسی و مطالعه چهارچوب های مطرح شده در P.O.E و مرور متون داخلی، می‌توان مولفه های ارزیابی پس از

بهره‌برداری را در یک جمع بندی به صورت زیر بیان نمود:



شکل ۱۱. چهارچوب نهایی در ارزیابی با توجه به آرا صاحب نظران و بر اساس فرهنگ ایرانی

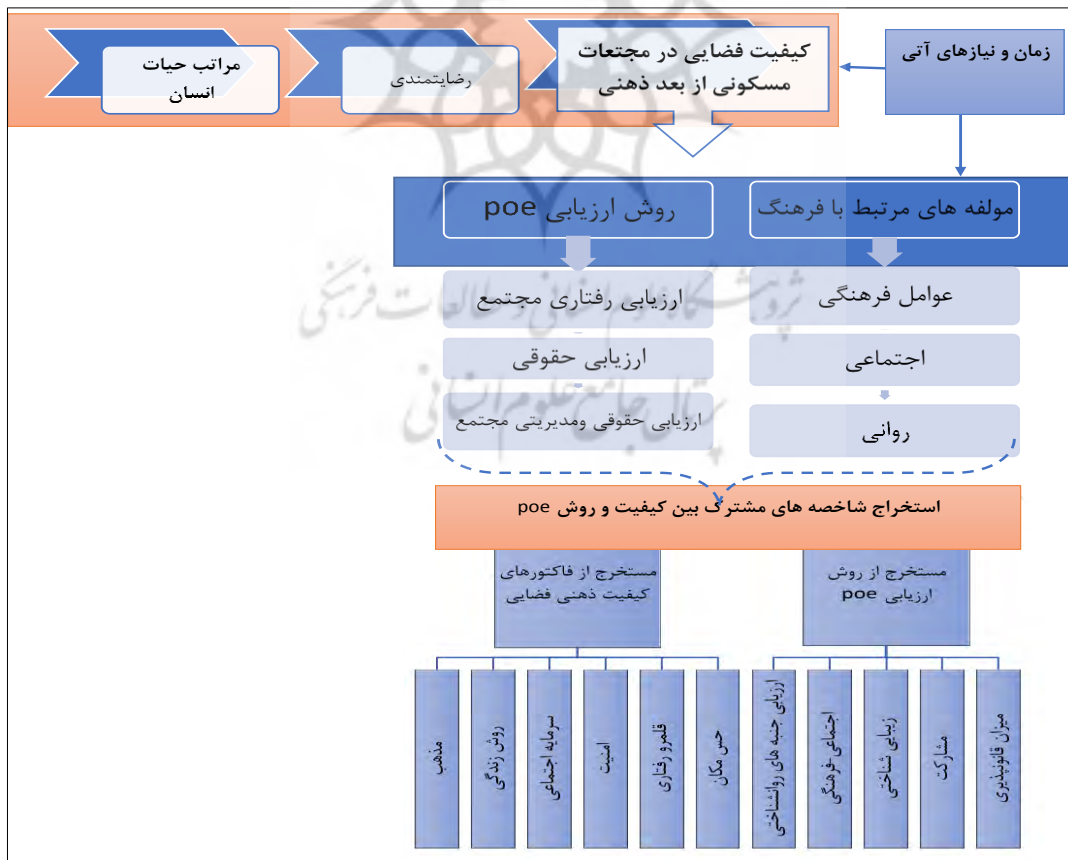
منبع: نگارنده با استفاده از منابع آمده و تحقیقی، ۱۳۹۸

همانطور که در مدل بالا آمده است پس از استخراج جنبه های مختلف ارزیابی پس از بهره برداری که در ۴ دسته کارایی فنی، عملکردی، رفتاری و حقوقی مجموعه مسکونی آمده است تا به بررسی این ۴ مورد از بعد فرهنگ-مبنا پرداخته شود. این عوامل در کیفیت عینی و ذهنی نیز قابل جداسازی هستند. بیشترین ارتباط با فرهنگ در ذیل دسته ارزیابی رفتاری مجموعه میگذرد که شامل ریز عواملی چون رضایت کاربر از جنبه های روانشناختی و اجتماعی فرهنگی و ... است در درجه دوم مسایل حقوقی برهمکنش دوسویه با فرهنگ ساکنین را دارند. هرچند همانطور که گفته شد برخی عوامل عینی می توانند بر عوامل ذهنی چون فرهنگ نیز تاثیر بگذارند. از اینرو در زیر مولفه های دو مورد اول نیز میتوان به صورت موردی مواردی را مرتبط با این بحث پیدا کرد.

نتیجه گیری و دستاورد علمی پژوهشی

برای استخراج مدل رضایتمندی از کیفیت فضایی فرهنگ مبنا در مجموعه های مسکونی با روش poe مراحل زیر مورد بررسی قرار گرفت از آنجایی که رضایتمندی ارتباط مستقیمی با کیفیت محیطی دارد، سعی شد تا در گام نخست به بررسی کیفیت پرداخته شود. بر اساس مطالعات انجام شده می توان به طور خلاصه نتیجه گرفته

که کیفیت مفهومی است دو وجهی و نسبی، که واجد معنایی فراتر از معنای بدیهی و معمول آن است. همچنین کیفیت محیط به صورت یک مفهوم پیچیده شامل ترکیبی از ادراکات ذهنی، ویژگی‌ها و ارزش‌هایی است که در میان افراد، گروه‌ها و جوامع متفاوت است. همچنین با استخراج سه شاخص کارایی، کیفیت و انعطاف پذیری سعی شد تا به بررسی فاکتورهای موثر بر رضایتمندی از محیط پیرامون پرداخته شود. در این میان عوامل موثر بر رضایت را می‌توان در چهار شاخه‌ی عوامل اجتماعی، عوامل معماری و محیطی و عوامل فرهنگی اعلام می‌کنند. پژوهشگران سعی نموده‌اند تا تمرکز بر متغیرهای تاثیرگذار، تلاش نمایند تا معیارهای صحیحی برای ارزیابی رضایتمندی استخراج نمایند. یکی از مهم‌ترین معیارها، هدف ساکنان از سکونت بوده است. چرا که میزان رضایت در میان افرادی که به صورت شخصی، استیجاری، سازمانی در واحد مورد نظر سکونت دارند، متفاوت است. همچنین مدت اقامت افراد در واحد مسکونی به میزان زیادی بر رضایت آنان موثر است. بنابر این در بخش بررسی جامعه آماری می‌بایست به این موضوع توجه ویژه‌ای شود. میزان رضایتمندی از محیط زندگی در رابطه با عوامل فرهنگی و اجتماعی به اعتقادات، آداب و رسوم و شرایط اجتماعی محل سکونت و تطابق آن با معیارهای ساکنان مرتبط می‌باشد. این پژوهش با تاکید بر مسائل فرهنگی موثر بر رضایتمندی، از میان متغیرهای موثر بر ارزیابی به استخراج نهایی مدل مفهومی زیر می‌رسد:



شکل ۱۲- رضایتمندی از کیفیت فضایی فرهنگ مبنا در مجموعه های مسکونی با روش poe

منبع: نگارنده.

همانطور که در بررسی کیفیت فضایی اشاره شد عوامل ذهنی یا ادراکی و عینی یا مادی در ارزیابی کیفیت و رضایتمندی از یک بنای مسکونی باید مورد توجه قرار گیرند بسیاری از موارد مرتبط با فرهنگ در مقوله ادراکی یا ذهنی میگنجد. این بدان معنا نیست که نقش سایر شاخصه های مادی (عینی) را باید نادیده گرفت. جهت این امر نیاز است تا میزان شاخص های کارایی، کیفیت و انعطاف پذیری را در این موارد مادی نیز بررسی کرد چرا که یک مولفه مادی می تواند به استنباط یک رفتار فرهنگی بیانجامد به همین دلیل در این مدل نمی توان شاخص های ثابتی را سنجید بلکه باید با تفسیر و تاویل به نقش اساسی آنها پی برد. در این میان نقش زمان و نیازهای آتی که در یک مسکن ممکن است اتفاق بیوفند از اموری است که در میزان رضایتمندی بهره برداران به صورت مستقل نقش مهمی را ایفا میکند.

بر اساس مدل مفهومی فوق می توان به شاخصه ها و گزینش آنها در ارزیابی واحدهای مسکونی هر نمونه مطالعاتی نایل آمد. این شاخصه ها در هر نمونه موردی بوسیله پرسشنامه باید به آزمون گزارده شود تا میزان هریک را بتوان سنجید.

منابع

- آزادی، اسماعیل (۱۳۸۹)، اندیشه معماران معاصر ایران ۱، تهران، انجمن مفاخر معماری ایران، نشر فرهنگ صبا.
- اسلامی، سید حسن. (۱۳۸۷). دین در عصر علم: خطابه های گیفورد. هفت آسمان. 10(40), 179-204.
- افهمی، رضا، علیزاده، مصطفی، (۱۳۹۲)، "انعطاف پذیری معماری مسکن در عصر تحولات جمعیتی"، نشریه هنر شماره ۱۷۷.
- بازایی، محمد، شجاعی، علیرضا، قاسمی سیچانی، مریم، مداحی، سید مهدی. (۱۴۰۰). بررسی تغییرات سبک زندگی و تأثیرات آن بر کالبد معماری و پیکره بندی فضایی خانه های بومی (مطالعه موردی: خانه های بومی دوره قاجار و پهلوی شیراز). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای 11(2), 45-71.
- باستانی، مهیار (۱۳۹۲)، معماری کیفیت گرا، مشهد: انتشارات کتابکده کسری.
- بریاچی، فرزاد، حاتمی نژاد، حسین، اقبالی، ناصر. (۱۳۹۸). تحلیلی بر کیفیت زندگی شهری و تفاوت های فضایی آن در (مناطق ۱ و ۱۹ کلان شهر تهران). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای. 9(2), 457-473.
- بهبود، الهام، حقیر، سعید، اختیاری، مریم. (۱۴۰۰). تبیین روان شناسی محیطی معیارهای کیفیت فضایی مجتمع های مسکونی در ارزیابی عملکرد مبنا. فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای، ۱۱(۳)، ۶۲۸-۶۴۴.
- پارسایی، فتح الله، بشارتی فر، صادق، پیرایش، سیف اله. (۱۳۹۹). سنجش و ارزیابی نابرابری های کیفیت زندگی در نفت شهرها (مطالعه موردی: شهر آبادان). فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی منطقه ای. 10(3-1), 173-188.
- پوردیهیمی، شهرام، (۱۳۹۰)، "فرهنگ و مسکن"، نشریه مسکن و محیط روستا، شماره : ۱۸-۳

ذبیحی، حسین؛ حبیب، فرح و رهبری منش، کمال (۱۳۹۰). رابطه بین میزان رضایت از مجموعه های مسکونی و تأثیر مجموعه های مسکونی بر روابط انسان) مطالعه موردی چند مجموعه مسکونی در تهران، فصلنامه هویت شهر، سال پنجم، شماره هشتم، بهار و تابستان ۱۳۹۰.

ساسانی، مژگان. عینی فر، علیرضا. ذبیحی، حسین. (۱۳۹۵). تحلیل رابطه بین کیفیت فضای میانی و کیفیتهای انسانی- محیطی، نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی، ۲۱ (۲): ۶۹-۸۰
صادقی نیارکی، زهرا. صنایعیان، هانیه. (۱۳۹۴). الگوهای کالبدی معماری با رویکرد پایداری اجتماعی در مجموعه مسکونی، دومین کنفرانس بین المللی پژوهش در مهندسی، علوم و تکنولوژی، امارات، دومی عادل، زینب سرده، علیاکبر (۱۳۹۰) «مکانیابی ساختمانهای بلند مسکونی در قزوین با استفاده از فرایند سلسله‌متراتبی AHP و GIS»، سومین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری.

غریب پور، افرا (۱۳۹۲) اصطلاحشناسی عملکرد معماری، هنرهای زیبا، ۱۸ (۱): ۵۷-۶۸
غریب پور، افرا (۱۳۹۷) مفهوم عملکرد در اندیش لویی کان، صفه، ۲۰ (۳۰۴) : ۳۱-۴۰
لطفی، سهند (۱۳۹۰). تبارشناسی بازآفرینی شهری: از بازسازی تا نوزایی، تهران: انتشارات آذرخش
لطفی، سهند، شعله، مهسا، علی اکبری، فاطمه. (۱۳۹۵). تدوین چارچوب مفهومی کاربست اصول و آموزه های بازآفرینی شهری فرهنگ مینا، نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۱۳
محمدزاده، رحمت. جوانرودی، کاوان. (۱۳۹۵). بازطراحی فضاهای جمعی و خصوصی مسکن در ساختار شهر ایرانی - اسلامی، فصلنامه نقش جهان، شماره ۲-۶: ۳۶-۴۷

نصر، طاهره، "جایگاه پارادایم معماری مسکن در سیمای امروز شهر ایرانی-اسلامی"، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۲۲ زمستان. ۱۳۹۴
نیکبخت دهکردی، مریم (۱۳۹۴). ارتقاء کیفیت زندگی در مسکن با رویکرد رضایتمندی بهره برداران و انعطاف پذیری فضا، پایان نامه کارشناسی ارشد معماری، موسسه آموزش عالی دانش پژوهان
هاشم پور، پریسا، سامی، زیبا. (۱۳۹۷). کیفیت محیطی موثر در زیست پذیری مجموعه های مسکونی، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۳۰: ۵۴-۶۸

ون در وورت، (، ون وگان ترجمه مهیار باستانی)؛ درآمدی بر برنامه‌ریزی، طراحی و ارزیابی کیفیت عملکردی، نشر کتابکده کسری، مشهد، جلد اول، ۱۳۹۲ بهار .

وورت، دی. ج. ام. وندر و ون وگان (۱۳۹۲) معماری کیفیت‌گرا: درآمدی بر برنامه‌ریزی و طراحی و ارزیابی کیفیت عملکردی، ترجمه مهیار باستانی، مشهد: کتابکده کسری.
وورت، دی. ج. ام. وندر و ون وگان (۱۳۹۲) معماری کیفیت‌گرا: درآمدی بر برنامه‌ریزی و طراحی و ارزیابی کیفیت عملکردی، ترجمه مهیار باستانی، مشهد: کتابکده کسری.

Adesoji David Jiboye(2010), EVALUATING THE PATTERN OF RESIDENTIAL QUALITY IN NIGERIA: THE CASE OF OSOGBO TOWNSHIP, Architecture and Civil Engineering Vol. 8, No 3, 2010, pp. 307 – 316, DOI: 10.2298/FUACE1003307J.

Albostan, Duygu. (2009). Flexibility In Multi-Residental Housing Projects: Three Innovative Cases From Turkey, A Thesis Submitted To The Graduate School of Natural And Applide Sciences Of Middle East Technical University

Habraken, N. J. (2008). Design For Flexibility. Building Research & Information, 36(3), ۲۹۶-۲۹۰

Norberg – Schulz, C. (1997), The Phenomenon of Place, In: Kate, Nesbitt. (Ed.). Theorizing a New Agenda for Architecture , An Anthology of Architectural Theo, New York: Princton Architectural Press.

Oxford Advanced Dictionary, 8th Edition, 1132. Rapoport, Amos, 3911, Human Aspects of Urban Form, Pergamon Press

Rapoport, A. (2012). Culture, Architecture and Design. Translated :Barzegar, M. and Yousef Niapasha, M., Sari, Shelfin Press.

Sameh, R. (2014) Architectural Capabilities in accordance with the Concept of Quality of Human Life in the Quran. Interdisciplinary Research on Holy Quran. 5(2): 75-108.

Schneider, T., & Till, J. (2007). Flexible Housing: Oxford, United Kingdom: Architectural Press.

